

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОЗНАК КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ З ПЕРЕРОБКИ СІЛЬГОСППРОДУКЦІЇ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена дослідженню практичних аспектів корпоративного управління в акціонерних товариствах з переробки сільгосппродукції. Застосування кластерного аналізу дало можливість виявити закономірності відносно розміру підприємств і структури органів управління, кількісного та якісного складу учасників, ступеня концентрації власності, подальшого розвитку норм корпоративної практики.

Постановка проблеми

Реалізація корпоративного управління в акціонерному товаристві безпосередньо впливає на його фінансовий стан. Оцінка фінансового стану дозволяє дослідити роботу менеджерів щодо використання потенціалу підприємства, забезпечення потреб у господарському та діловому розвитку, інтересів учасників, рівень конкурентоспроможності, а отже, виникає необхідність ідентифікації ознак процесу корпоративного управління в акціонерних товариствах і, зокрема, з переробки сільгосппродукції, через призму фінансових показників.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Вагомий внесок у дослідження проблем корпоративного управління зробили зарубіжні вчені А. Берлі, А. Демб, П. Друкер, Г. Мінз, О. Уільямсон та ін. Серед вітчизняних дослідників відомі напрацювання А. Борщ, В. Євтушевського, П. Канінського, Ю. Лупенка, М. Маліка, П. Саблука, В. Юрчишина та ін. Однак, за різноплановості досліджень, залишається недостатньо вивченою проблема формування ефективного корпоративного управління в акціонерних товариствах з переробки сільгосппродукції, що досі функціонують в умовах корпоративних конфліктів між учасниками [1–8; 11–13].

Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес корпоративного управління в акціонерних товариствах з переробки сільгосппродукції Житомирської області. У дослідженні використано системний підхід до вивчення закономірностей управління підприємствами корпоративних форм, метод аналізу та синтезу застосовано для обґрунтування проблем корпоративного управління й напрямів їх вирішення, статистико-економічний метод – для діагностики діяльності акціонерних

товариств з переробки сільгосппродукції, абстрактно-логічний – для визначення напрямів подальшого розвитку акціонерних товариств з переробки сільгосппродукції.

Результати досліджень

Оцінка фінансового стану здійснюється на основі фінансових коефіцієнтів за показниками фінансової звітності, проте, визначеного їх кола не існує. Різні групи користувачів (основні зацікавлені особи – це власники (засновники, акціонери), керівництво підприємства, а також зовнішні користувачі інформації – державні контролюючі органи, кредитори, сторонні інвестори, постачальники, споживачі, ділові партнери тощо) цікавлять різні фінансові коефіцієнти щодо оцінки фінансового стану діяльності акціонерного товариства. Методика обрахунку показників здійснювалася згідно з Методикою проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств [9]. Слід зазначити, що з прийняттям Закону України "Про акціонерні товариства" перехідний період, згідно з прикінцевими та перехідними положеннями п. 2, для акціонерних товариств становить два роки. Однозначний підхід до можливості ідентифікації акціонерних товариств за типом на відкриті та закриті станом на кінець 2011 р. буде неможливим, оскільки нові вимоги, згідно зі статтею 5, класифікують їх за типом на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства (кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати 100 акціонерів) [10].

Проведення багатомірного аналізу даних за допомогою кластерного аналізу дозволяє згрупувати акціонерні товариства на кластери, що володіють однаковими ознаками управління, які сприяли досягненню фінансових показників. Співставлення результатів в динаміці дозволило виявити стійкі кластери (табл. 1).

Проведений аналіз дав можливість ідентифікувати ознаки, що формують корпоративне управління акціонерними товариствами з переробки сільгосппродукції за визначеними кластерами. Чисельність персоналу в акціонерних товариствах з переробки сільгосппродукції, що представлені у вибірці, характеризувала віднесення підприємств до середнього розміру. Частка підприємств, що мали менше 50 працівників, склала 32,14%, 51–100 – 14,29%, 101–300 – 28,57%, 301–500 – 14,29%, 501–1000 – 7,14% та більше 1000 працівників – 3,57%. Майже третина підприємств, що були досліджені, відносяться за розміром до малих, більше 60% – до середніх, частка великих склала приблизно 4 %. Слід звернути увагу на те, що підприємства, віднесені до кластера 1 (ВАТ "Житомирський маслозавод"; ВАТ "Новоград-Волинський хлібозавод"; ЗАТ "Житомирські ласощі"), відносяться до великих або середніх, із середньообліковою чисельністю понад 501–1000 осіб. Підприємства, що

віднесені до кластера 3, тяжіють до малих та середніх підприємств із чисельністю персоналу до 500 осіб. Підприємства, віднесені до кластера 2 (ВАТ "Новоград-Волинський м'ясокомбінат"; ВАТ "Коростенський м'ясокомбінат"; ВАТ "Житомирмолоко"; ВАТ "Кремнянський крохмальний завод"; ВАТ "Коростенський комбінат хлібопродуктів"; ВАТ "Цукровий завод ім. Цюрупи"; ВАТ "Коростишівський завод продтоварів"; ВАТ "Житомирський завод продовольчих товарів"; ВАТ "Молочник"; ВАТ "Новоград-Волинська реалізаційна база хлібопродуктів"; ВАТ "Олевський хлібозавод"; ВАТ "Смільчинський хлібозавод"), є середніми та тяжіють до великих за розміром акціонерних товариств. Практика застосування корпоративного управління на великих підприємствах суттєво впливає на їх фінансовий стан. Окрім цього, ступінь концентрації власності також відіграє значну роль у досягненні певних фінансових результатів. Структура власності на підприємствах була представлена таким розподілом пакетів акцій: контрольний пакет акцій, що зосереджений в руках менеджменту (більше 50%), мали 71,43% товариств, частка товариств з присутністю міноритарних акціонерів, що володіють до 4,99% акцій, становила 14,29%, частки товариств, де менеджмент має блокуючий пакет (25–50%) та інші пакети акцій (5–24,99%), становили по 7,14%, відповідно. Тобто підприємства вибірки характеризувались достатньо концентрованою структурою власності в руках менеджерів акціонерних товариств. Слід відмітити, що підприємства кластера 1 відносяться до тих, де більше 55% акцій належать менеджерам у складі виконавчого органу та наглядової ради. У підприємств кластера 3 (ВАТ "Житомирський консервний завод"; ВАТ "Овруцький молочноконсервний комбінат"; ВАТ "Корнинський цукровий завод"; ВАТ "Цикорій"; ВАТ "Житомирський комбінат хлібопродуктів"; ВАТ "Житомирпиво"; ВАТ "Бердичівський завод безалкогольних напоїв"; ВАТ "Овруцький хлібозавод"; ВАТ "Лугинський хлібозавод"; ВАТ "Червонський цукровик"; ВАТ "Новоград-Волинський пивоварний завод"; ВАТ "Пиво-безалкогольний комбінат "Радомишль"; АТЗТ "Фаворит") було виявлено достатньо рівномірний розподіл полярної власності, де частка міноритарних акціонерів становила 15%, власників крупних пакетів акцій – 85%. Підприємства кластера 2 характеризувалися наявністю значних пакетів акцій, з перевагою блокуючого та контрольного.

Таблиця 1. Розподіл акціонерних товариств з переробки сільгосппродукції Житомирської області за фінансовою стійкістю (2008-2010 рр.)

Ознаки кластера	Характеристика кластера	Стан	Питома вага, %
Кластер 1 $P_{\text{акт.}} > 0;$ $K_{\text{авт.}} \geq 0,5;$ $P_{\text{вл. кап.}} > 0,1$ $K_{\text{покр.}} \geq 1;$	Підприємства прибуткові, з достатнім рівнем покриття та автономії, ефективно використовують власний капітал та активи, отримують достатній розмір чистого доходу	"Стабіль-ний"	10,7
Кластер 2 $P_{\text{акт.}} > 0;$ $K_{\text{покр.}} \geq 0,01;$ $0,5 \geq K_{\text{авт.}} \geq 0,01;$ $0,1 > P_{\text{вл. кап.}} > 0$	Підприємства прибуткові, з середнім рівнем покриття та автономії, недостатньо використовують власний капітал та активи, отримують нестійкий розмір чистого доходу	"Нестабільний"	43,0
Кластер 3 $P_{\text{акт.}} < 0;$ $K_{\text{покр.}} \geq 0,01;$ $-1 > K_{\text{авт.}} > 1$	Підприємства збиткові, іноді з недостатнім рівнем покриття та автономії, недостатньо використовують власний капітал та активи, з незначним обсягом чистого доходу	"Кризовий"	46,3

Джерело: власні дослідження.

Ступінь організації корпоративного управління за умов сформованої структури власності для підприємств кластера 1 характеризується такими ознаками: крім статуту, розроблено та запроваджено внутрішні положення, зокрема, про загальні збори акціонерів, спостережну раду, виконавчий орган, посадових осіб, ревізійну комісію, акції акціонерного товариства, порядок розподілу прибутку; в складі наглядової ради створено, мінімум, чотири комітети, зокрема, стратегічного планування, аудиторський, з питань призначень та винагород, інвестиційний, засідання наглядової ради відбуваються не менше 10 разів на рік; затвердження зовнішнього аудитора відноситься до компетенції наглядової ради; відсутні зауваження Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо розкриття інформації, члени наглядової ради отримують винагороду за рішенням загальних зборів акціонерів.

Ступінь організації корпоративного управління за умов сформованої структури власності для підприємств кластера 3 характеризується такими ознаками: підприємства працюють на основі положень статуту – якщо розроблено та запроваджено внутрішні положення, то щодо регламентування роботи органів управління; комітети наглядової ради, у більшості випадків, не створювалися, засідання наглядової ради, в середньому, за три роки відбуваються 1 раз у квартал, члени наглядової ради не отримують винагород; вимоги до кандидатів у члени посадових осіб практично відсутні; перевірки фінансово-господарської діяльності здійснюються переважно ревізійною комісією, зовнішнього аудитора за останні три роки не змінювали; розкриття інформації про діяльність товариства здійснюється, переважно, на загальних зборах акціонерів.

Ступінь організації корпоративного управління за умов сформованої структури власності для підприємств кластера 2 характеризується такими ознаками: крім статуту, використовуються внутрішні положення, комітети наглядової ради не створені, проте, мають місце регулярні засідання; визначено вимоги до членів у наглядову раду та обмеження щодо діяльності виконавчого органу; інформація розкривається на запит акціонерів; затвердження зовнішнього аудитора здійснюється виконавчим органом, перевірки проводяться не менше одного разу на рік. Порівняльну характеристику кластерів за ознаками корпоративного управління в акціонерних товариствах з переробки сільгосппродукції представлено у табл. 2.

Таблиця 2. Порівняльна характеристика кластерів за ознаками корпоративного управління

№ з/п	Ознаки корпоративного управління	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3
1.	Розмір підприємств	великі, середні	середні	малі, середні
2.	Ступінь концентрації власності	концентрована	розпорошена	концентрована
3.	Регламентування діяльності внутрішніми положеннями	не менше 7	не менше 4	практично відсутні
4.	Наявність комітетів у складі наглядової ради	так	переважно наявні	ні
5.	Регулярність діяльності наглядової ради	більше ніж 4 рази на рік	так	ні
6.	Вимоги до членів наглядової ради у внутрішніх документах	так	переважно присутні	переважно відсутні
7.	Отримання членами наглядової ради винагороди	так	переважно ні	ні
8.	Вимоги щодо обмеження діяльності виконавчого органу	так	переважно так	ні
9.	Затвердження зовнішнього аудитора	наглядова рада	наглядова рада виконавчий орган	переважно виконавчий орган
10.	Проведення перевірок фінансового-господарської діяльності	внутрішня зовнішня	внутрішня зовнішня	внутрішня
11.	Отримання акціонерами інформації про діяльність товариства	переважно на загальних зборах акціонерів, у пресі, на запит	переважно на загальних зборах акціонерів, на запит	переважно на загальних зборах акціонерів

Джерело: власні дослідження

Проведений аналіз показав відсутність приналежності підприємств до кластерів за ознакою залучення інвестицій – всі товариства вважають за необхідне отримати їх через кредити банків, а також унеможливило відстеження стану дотримання прав акціонерів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Кластерний аналіз ідентифікації ознак корпоративного управління дозволив виокремити загальні закономірності і довести, що значна частина акціонерних товариств (46,3%) недостатньо використовує корпоративні норми, передбачені світовою практикою. Подальший розвиток аграрного корпоративного сектора в ринкових умовах потребує впровадження заходів, пов'язаних із підвищенням якості корпоративного управління, що забезпечить прозорість відносин між учасниками, подальше поглиблення інтеграційних зв'язків на основі власності та управління, сприятиме діловій активності та прибутковій діяльності акціонерних товариств з переробки сільгосппродукції.

Література

1. *Борщ А.Г.* Розвиток корпоративного бізнесу в АПК – шлях до відродження великотоварного виробництва / А.Г. Борщ // Науковий вісник НАУ – 2008. – Вип. 131. – С. 64–70.
2. *Власність у сільському господарстві / за ред. В.В. Юрчишина, П.Т. Саблука, О.М. Онищенко[та ін.].* – К.: Урожай, 1993. – 348 с.
3. *Демб А. Нойбауер Ф.* Корпоративне управління: Віч-на-віч з парадоксами: пер. з англ. / А. Демб, Ф. Нойбауер – К.: Основи, 1997. – 302 с.
4. *Друкер П.* Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / П. Друкер; пер. с англ. М. Котельниковой. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1998. – 288 с.
5. *Євтушевський В.А.* Узгодження корпоративних інтересів в АПК / В.А. Євтушевський // Економіка АПК. – 2000. – № 7. – С. 10 – 11.
6. *Канінський П.К.* Трансформаційні процеси в аграрній сфері / П.К. Канінський // Продуктивні сили України і регіональна економіка: зб. наук. пр. – К.: ДОД РВПС України НАН України, 2006. – С. 9–18.
7. *Лупенко Ю.* Акціонерний сектор вітчизняної економіки / Ю.Лупенко // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 42–46.
8. *Малік М.Й.* Корпоративні засади на селі / М.Й. Малік, П.М. Федієнко // Економіка АПК. – 2001 – № 8. – С. 3–8.
9. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану підприємств та організацій [Електронний ресурс]: наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 27.06.1997 р., № 81. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>
10. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 верес. 2008 р. N 514-VI //

Урядовий кур'єр. – 2008. – 29 жовт.

11. Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання / за ред П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.:ІАЕ, 2001. – Т. 1. – 831 с.

12. *Berle A. The modern Corporation and Primal property* / A. Berle, G. Means. – N.Y., 1934. – 230 с.

1. *Williamson O.C. Corporate Control & Business behavior* / O.C. Williamson. – New Jersey, 1970. – 290 с.
